

Сидорчук Н.Г. Університет як соціально-культурологічний феномен // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / Інститут інновац. технологій і змісту освіти Міністерства освіти і науки України. – К., 2014 – № 81. – С. 171-175 (Постанова ВАК України № 1-05.8 від 26.січня 2011 р.).

УДК 378.14+37.014.5(4:477)

Н.Г. Сидорчук,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет
імені Івана Франка)

УНІВЕРСИТЕТ ЯК СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

У статті представлено характеристику університету з позицій теорії соціального і культурного капіталу, визначено місце університетської освіти у підготовці висококваліфікованих кадрів на основі таких результативних характеристик його діяльності як соціальний та культурний капітал.

Ключові слова: університет, соціальний капітал, культурний капітал.

В статье представлено характеристику университета с позиций теории социального и культурного капитала, определено место университетского образования в подготовке высококвалифицированных кадров с точки зрения таких результативных характеристик его деятельности как социальный и культурный капитал.

Ключевые слова: университет, социальный капитал, культурный капитал.

The article presents a characterization of the university from the standpoint of the theory of social and cultural capital, defined place of university education in training highly qualified in terms of efficient performance of its activities as a social and cultural capital.

Keywords: university, social capital, cultural capital.

З часів заснування і до сьогодні університет відіграє провідну роль у

процесі набуття і передачі досвіду від старшого покоління до молодшого, забезпечує майбуття професіоналами нового покоління, виробляє високоякісний *соціальний та культурологічний капітал* (О. Глузман, О.Джуринський, К. Лавриненко-Омецинська, Ю. Марголіс, О. Мещанінов, К. Поляков, Г. Тішкін). Актуальність проблеми визначає необхідність окреслення зазначених результативних характеристик діяльності університету.

Поняття "соціального капіталу" стало домінуючим у суспільній думці в останні роки у зв'язку з високою оцінкою соціальних відносин, що зумовлюють горизонтальну і вертикальну складові соціальної мобільності [10, с. 43].

Уперше поняття "соціальний капітал" було обґрунтовано Л. Дж. Ханіфаном під час наукової дискусії щодо аналізу діяльності американських сільських шкіл (1916 р.). Його використання пов'язувалося з необхідністю опису "тих значущих обставин, які впливають на повсякденне життя кожного" [12, с. 130-138]. Активно проблему соціального капіталу почали розглядати з середини ХХ ст. (П. Будрдье (1983), Дж. Коулмен (1988), Р. Патнем, Ф. Фукуяма (90-ті роки ХХ ст.)). У інтерпретації науковців зазначене поняття використовувалося у контексті дослідження сучасних соціальних явищ (довіра, культура, соціальні мережі, добровольчі асоціації тощо).

У межах вивчення феномену університетської освіти будемо спиратися на тлумачення зазначеного поняття у інтерпретації українського професора В. Сікори, який зазначає, що *соціальний капітал* є головним напрямом економічного мислення у сфері економічного розвитку і фактично утверджується як нова парадигма [8].

За таких умов ідея університету, що розкривається самою його назвою "*Universitas*" ("*університет*" латинський прикметник "*universitas*" – "загальний", "всезагальний", "той, що відноситься до всього" (у порівнянні "*universus* – "весь", "цілий", що складається із – "*unus*" – "один", "єдиний" і "*versus*" – спрямований, такий, що відноситься до...) у сучасному світі, у просторі людської культури, як нова парадигма побудови і утримання універсальної цілісності [9, с. 138-140] й становить соціальний капітал, що відображає повноту пропонованого в університеті наукового знання; дух

свободи творчості у процесі викладання та навчання; здатність університету до самооновлення шляхом підготовки викладачів та вчених [5, с. 131].

У зазначеному контексті основним призначенням університету стало здобуття людиною "сукупності" усіх видів знань, в університетах народжувалося нове знання, формувалися наукові гіпотези та теорії, універсальні світоглядні позиції щодо життя та людини. Університет спрямовував свою діяльність на надання універсального знання молодим людям, які згодом утворювали інтелектуальну еліту суспільства. Разом з тим, університет завжди символізує органічну цілісність самої науки [2, с. 20].

Сам, стаючи соціальним капіталом, університет пройшов певні етапи у своєму розвитку, що визначались наявністю не тільки соціально значущих функцій, а також чітко окресленого кола суб'єктів, об'єднаних стійкими стосунками організаційних засад, соціальних цінностей, норм поведінки людей у межах окресленого соціального інституту [3, с. 123]. Аналіз наукових джерел дозволив виділити дві базові соціально-історичні моделі університету: середньовічний університет (доінституційний етап) та класичний університет (інституційний етап).

У історіографічній і педагогічній літературі визначаються суттєві характеристики середньовічного університету як соціального інституту. У цей час з поняттям *університет* пов'язують уявлення про вищий навчальний заклад, який, реалізуючи вільне викладання і розвиток усіх галузей науки (*universitas litterarum*), незалежно від їх практичного застосування, користується разом з тим широким самоврядуванням і надає студентам значного простору у виборі й направленні своїх наукових занять у сфері виховання, управління, а також у духовній та професійній сферах [6, с. 111]. До XIV ст. складається загальна концепція університету, якому надавався цілий ряд прав і привілеїв – особливих документів, підписаних римськими папами або пануючими особами. Привілеї закріплювали університетську автономію (власний суд, управління, право надання наукових ступенів тощо), звільняли студентів від військової служби та ін.

Однак, поза внутрішньої та зовнішньої політики університетської спільноти *система цінностей і нормативів середньовічного університету* базується на поєднанні *навчання, дослідження і виховання*, яке й забезпечило університетам стійкість, життєздатність та значимість у епоху Середньовіччя та визначило його статус "соціального капіталу" у наступні історичні періоди [1, с. 6].

Зміна ціннісних орієнтацій у епоху Відродження, Нового часу, епоху Просвітництва привели до формування нових ідеалів освіти, що відповідали вимогам часу. На початок XIX ст. університетська освіта досягла розвиненої *інституційної стадії* [4, с. 41-42].

Інституційна стадія у розвитку університетської освіти пов'язана з моделлю *класичного університету*, у межах якої виділяють його чотири концепції: наполеонівська (французька), гумбольдівська (німецька), ньюманівська (англійська) і американська.

Згідно з *німецькою моделлю* університет повинен бути налаштований виключно на пізнання всієї повноти знань та осягнення істини, мусить вчити мисленню, а не професії і характеризуватись поєднанням навчання і наукових досліджень.

Згідно з *англійською моделлю* університет також не повинен служити вузько практичним інтересам, а лише пізнанню задля осягнення самої істини. Від німецької моделі різнить його деяке відокремлення навчання від наукових досліджень, а також переконання, що університет повинен займатися лише навчанням і вихованням доброї і мудрої людини.

Відповідно до *американської концепції* університету його головною метою є виховання інтелектуальних піонерів для служіння суспільному поступу і, обов'язково, тісне поєднання навчання і наукових досліджень в глибокім переконанні, що лише викладачі, які ведуть наукові дослідження, мають достатній потенціал творчості, щоб забезпечити інтелектуальний розвиток молоді, яку вони навчають. Університет має бути місцем, де завершується навчання теорії, яка розуміється як засіб розвитку цивілізації.

Відповідно *французькій концепції*, різко відмінній від вище

представлених, університет розумівся як місце навчання спеціалістів для державної служби.

В таких різних взірцях університету повинні були виявитись також різні традиції, зокрема способи організації вищої школи (див. табл. 1).

Таблиця 1

Способи організації університетської освіти

Концептуальна модель класичного університету	Основні характеристики організації освіти
Німецька (гумбольдівська) система	<ul style="list-style-type: none"> • Академічна свобода; • незаангажованість науки; • концентрація на дослідженнях; • внутрішній саморозвиток.
Англійська (ньюманівська) система	<ul style="list-style-type: none"> • розвиток особистості як головна мета діяльності; • центральне значення академічної спільноти; • важливість читання лекцій як способу навчання.
Американська система:	<ul style="list-style-type: none"> • служіння суспільству як підстава функціонування; • відкритість; • рівновага між цілями загальними і ринковими.
Французька (наполеонівська) система:	<ul style="list-style-type: none"> • публічний характер університетів і сильний вплив на них держави; • концентрація на навчанні, що спричинює окрему організацію досліджень; • керівництво університету встановлюється урядом; • законодавче регулювання програм навчання.

Звичайно, жодна з представлених моделей не виступає в Європі в чистому вигляді, а інституції вищої освіти є певною комбінацією щонайменше двох з них (в різних співвідношеннях). Незалежно від моделі, що домінує в такій комбінації, в різних країнах *роль університету як соціального капіталу* базується на кількох основних елементах: навчання молоді, наукові дослідження, формування вартостей і надання послуг суспільному оточенню. Українська традиція вищої освіти, виходячи з базових характеристик європейських систем (більшою мірою німецької та англійської), має свої особливості: зокрема, сильна гуманітарна спрямованість академічної підготовки.

Таким чином, соціальний капітал університетської освіти як суспільного феномену складає широке коло характеристик. Їх накопичення відбувається шляхом їх доповнення *капіталом культурним*.

Дійсно, як зазначає П. Буртьє, культурний капітал – є певною формою знання, когнітивною власністю, яка дає соціальному агенту здатність, відчуття й оцінки чого-небудь; компетенція в дешифруванні культурних відносин чи культурних артефактів [11, с. 20]. Унікальність культурного капіталу полягає в тому, що він не може бути відчуженим, оскільки його основою є індивідуальний і неповторний досвід кожного індивіда.

Зазначену думку підтверджує у своїх дослідженнях В.Г. Товканець, яка доводить, що культурний капітал має історичну природу, тобто є продуктом, який акумулює в собі весь попередній досвід "індивіда", що складається з накопичення ним інформації, що надходить ззовні, фільтрується, накладається пласт за пластом на уже породжені системи класифікацій відповідно до існуючих систем і схем, але одночасно здатна відтворюватися не механічним чином, а шляхом певної мобілізації з метою пошуку ефективного розв'язання певного завдання [10, с. 47]. Його не можна купити, продати, передати в спадок, але, оскільки, він залишається все-таки капіталом, його можна *конвертувати в іншому просторі* [7, с. 418-423], що й відтворено у поєднанні певних концепцій університетської освіти, накопичених історично.

Цим і пояснюється відсутність однієї спільної загальноприйнятої концепції університету. Тут існує абсолютна різноманітність: від велетенських відкритих університетів, в яких за дистанційними методиками навчаються сотні тисяч студентів до малих університетів із кількасотрічними традиціями. Ряд вузів має міжнародний статус і студентів з усього світу, інші ж зосереджені на підготовці спеціалістів для свого регіону. Деякі мають видатні досягнення в наукових дослідженнях, інші займаються головним чином навчанням; саме навчання може носити або професійний характер, або бути більше теоретичним.

Інституціоналізованою формою соціального та культурного капіталів є академічний капітал – гарантований продукт впливу культурної трансляції за

допомогою різних інститутів освіти, одним із яких і є університет. Суттєвим завданням у межах оновлення системи вітчизняної освіти є вирішення академічної вищої школи з посеред багатьох інших навчальних закладів як інституції, що забезпечує підготовку висококваліфікованих кадрів на традиційній основі.

Список використаних джерел та літератури

1. Глузман А.В. Профессионально-педагогическая подготовка студентов университетов: теория и опыт исследования: Монография. – К.: Поисково-издательское агенство, 1998. – 252 с.

2. Журавський В.С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні / В.С. Журавський. – К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2003. – 416 с.

3. Калюжина Е.В. Социально-исторические модели высшего образования / Е.В. Калюжина // Вестник Волгоградского государственного университета. – 2011. – №1(13)] – С. 123-127.

4. Ладыжец Н.С. Философия и практика университетского образования: [учебник] / Н.С. Ладыжец. – Ижевск. – Изд-во Удм. Ун-та, 1995. – 256 с.

5. Мещанінов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: [монографія] / О.П. Мещанінов. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.

6. Поддубей О.А. Історичні етапи розвитку університетської освіти в Італії / О.А. Поддубей // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – №2(13). – С. 111-113.

7. Руженцева В.І. Інтелектуальна еліта у політичному просторі: аналіз практик впровадження символічного капіталу у політику / В.І. Руженцева // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Зб. наук. праць. – Харків: Вид-во центр ХНУ ім. В.Н. Карабіна, 2005. – 716 с.

8. Сікора В. Виступ на круглому столі "Безпека економічних трансформацій" / у кн.: Від соціального забезпечення до соціальної політики: Зб. стат. за ред. Я.А. Жаліла. – К.: Сатсанга, 2001. – 100 с. (Сер. "Безпека економічних трансформацій"; Вип. 16 [Електронний ресурс] / С. Вікіпедія. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/koi/Table/> – 28.02.2014 р. – Загол. з

екрану.

9. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. / Ю.С. Степанов. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1997. – 824 с.

10. Товканець Г.В. Економічна освіта у вищій школі Чехії і Словаччини у ХХ столітті: [монографія] / за ред. Н.Г. Ничкало. – К.: Кондор-Видавництво, 2013. – 506 с.

11. Bourdieu P. Distinction. A Social critique of the Judgment of Taste / Bourdieu P. – Landon: Routledge, 1996. – 613 p.

12. Hanifan I.J. The rural school community center / I.J. Hanifan. // Annals of political and Social Science. – 1916. – №67. – P. 130-138.